

Антоніна В. Волошенко  
**КОРУПЦІЙНІ РИЗИКИ В ОБОРОННІЙ СФЕРІ:  
ПРИРОДА, ЧИННИКИ ТА ШЛЯХИ МІНІМІЗАЦІЇ**

*У статті на підставі здійсненого аналізу ризикопороджуючих факторів систематизовано основні наслідки та загрози від корупційних проявів у воєнній сфері. Досліджено природу, чинники та структуру корупційних ризиків у даному сегменті національної безпеки. Доведено, що ключову роль в мінімізації корупції в оборонній сфері має відігравати принцип невідворотної відповідальності та посилення транспарентності державних інститутів.*

*Ключові слова:* корупційні ризики; національна оборона; громадянське суспільство; національна безпека.

*Рис. 2. Літ. 26.*

Антонина В. Волошенко  
**КОРУПЦИОННЫЕ РИСКИ В ОБОРОННОЙ СФЕРЕ:  
ПРИРОДА, ФАКТОРЫ И ПУТИ МИНИМИЗАЦИИ**

*В статье на основе проведенного анализа рискорождающих факторов систематизированы основные последствия и угрозы от коррупционных проявлений в военной сфере. Исследованы природа, факторы и структура коррупционных рисков в данном сегменте национальной безопасности. Обосновано, что ключевую роль в минимизации коррупции в оборонной сфере должен играть принцип неотвратимой ответственности и усиление транспарентности государственных институтов.*

*Ключевые слова:* коррупционные риски; национальная оборона; гражданское общество; национальная безопасность.

Antonina V. Voloshenko<sup>1</sup>  
**CORRUPTION RISKS IN THE DEFENSE SECTOR:  
NATURE, FACTORS AND WAYS OF MINIMIZATION**

*Based on the analysis of the factors that form the risks the main consequences and threats from corruption in the military sector are systematized. The nature, factors and the structure of corruption risks in the given branch of national security are investigated. The key role in corruption minimization in the defense sector belongs to the principle of unavoidable liability and increasing transparency of public institutions.*

*Keywords:* corruption risks; national defense; civil society; national security.

**Постановка проблеми.** В Україні корупція набула системного характеру та інституційних ознак. Корупційні угоди та діяння пронизують як державно-владну вертикаль, так і практично всі верстви населення. Корупція проявляється в усіх сферах суспільства та найбільш фінансовоємних сегментах національної економіки, зокрема, в управлінні державними ресурсами. Проведені "Transparency International" (міжнародна громадська організація по боротьбі з корупцією та дослідженню питань корупції у світі) дослідження свідчать, що до найбільш корумпованих сфер діяльності належать нафтогазовидобувна промисловість, будівництво та сфера оборони [9].

Нині в Україні сектор оборони відноситься до найбільш фінансовоємних, оскільки наша держава вимушена захищати свою незалежність, відстоювати територіальну цілісність. На жаль, непосильні для держави оборонні фінансо-

---

<sup>1</sup> National Academy of Management, Kyiv, Ukraine.

ві витрати (понад 80 млрд грн на рік) не завжди є прозорими у практичному використанні.

Зауважимо, що проблема системності корупції визнана як національними державними органами, так і міжнародними організаціями. У Національній антикорупційній стратегії на 2011–2015 роки однією з актуальних загроз національним інтересам і національній безпеці України визначено високий рівень і системний характер корупції в інститутах державної влади [3].

Важливе місце в гарантуванні національної безпеки держави посідають Збройні Сили України (ЗСУ) [2], на які покладено захист суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності.

Необхідно розуміти, що корупція є ключовою загрозою національній безпеці держави, при цьому має синергетичний вплив на всі інші загрози у безпековій сфері, сприяючи діяльності різних форм організованої злочинності, посилюючи суспільну нестабільність, позбавляючи державу можливостей виконувати покладені на неї суспільством функції, унеможливаючи економічний розвиток. Корупція в сфері оборони є стримуючим фактором розвитку країни в мирний час, а в умовах воєнного стану або конфлікту стає загрозою існуванню держави.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій; невирішені раніше частини загальної проблеми.** Пріоритет у науковому дослідженні корупційної проблематики в оборонному секторі належить науковцям країн з розвинутою економікою. Необхідно визнати, що антикорупційна тематика заявлена лише в окремих фундаментальних дослідженнях, зокрема, таких іноземних вчених як М. Пайман [21], С. Роуз-Аккерман [23] та ін.

Окремі аспекти корупційної проблематики як загрози національній безпеці в Україні розглядаються в працях А. Баланди [7], З. Варналія [8], Т. Ковальчука [16], Є. Невмержицького [19] та ін.

Правовим аспектам протидії корупції в оборонному секторі присвячено публікації М. Голомши [10], О. Котляренко [18] та інших. Вплив корупції на реформи українського війська досліджує Л. Поляков [22], у той же час, ґрунтовних наукових досліджень комплексної системи попередження виникнення корупційних ризиків, адаптованої до сучасних тенденцій, у зазначеній сфері не існує.

**Мета дослідження:** дослідити ризикопороджуючі зони в сфері оборони. Визначити та класифікувати за наслідками корупційні ризики в зазначеній сфері, на підставі отриманих даних окреслити основні заходи щодо зниження даних ризиків.

**Основні результати дослідження.** Зростання дискретності, неоднозначності й невизначеності явищ та сукупності неврівноважених процесів усе більшою мірою супроводжує фундаментальні економічні зміни, в яких ризикові ситуації стають їх сутнісною характеристикою. Частота виникнення і серйозність впливів макроризиків на економічні процеси відчутно зростає, а можливості існуючих систем управління їх мінімізувати, щоб дозволити їм адекватно й ефективно протидіяти можливим негативним наслідкам і загрозам, відчутно зростає. «У сучасному світі – величезна кількість ризиків, які достатнім чином не контролюються». Такий висновок було зроблено на засіданні

керівників центробанків та міністрів фінансів країн G-20, яке відбулося в австралійському місті Кернс 20–21 вересня 2014 р. [25].

Необхідно визнати, що останнім часом публікуються окремі монографічні дослідження стосовно макроекономічних і фінансових (інвестиційних, банківських, валютних, кредитних, портфельних, підприємницьких) ризиків [15; 17] і водночас відсутні фундаментальні дослідження стосовно саме корупційних ризиків. Це диктує необхідність посилення наукового вивчення й аналізу, насамперед, даного різновиду ризиків, які мають складний багатоаспектний характер і потребують міждисциплінарного підходу до вивчення. В умовах же розмитості поняття корупційних ризиків та їх сегментних різновидів стає все більш умовною можливістю їх мінімізації, а тим більше своєчасного упередження.

Корупційні ризики являють особливу, найбільш відчутну загрозу в сучасних умовах. Саме корупція останнім часом набула ознак «процесу перманентного збагачення» як у національному, так і в глобальному вимірах. Стало очевидним, що наявні організаційно-управлінські системи, створені в минулому столітті, вже не в змозі управляти ризиками XXI ст. Виходячи з цього, всі системно значущі фінансові організації, ринки й інструменти повинні стати предметом відповідного регулювання і нагляду саме в контексті мінімізації корупційних ризиків.

Однак за такої гострої потреби корупційні ризики (їх природа, сутнісні ознаки, чинники зародження, перманентність проявів та стратегічні напрями їх мінімізації) залишаються найменш прикметними в наукових розробках. Тобто саме корупційні ризики, якими переповнені як національні системи господарювання, так і міжнародні фінансово-економічні відносини, досі знаходяться на периферії наукових інтересів.

За підсумками інтерактивної дискусії вітчизняних і міжнародних лідерів навколо взаємних очікувань нових керівників держави, українського суспільства та міжнародних партнерів України у боротьбі з глобальними викликами, які стоять перед Україною сьогодні, головною проблемою визначено корупцію (56% респондентів). Відзначимо, що пункт «зупинити конфлікт на Сході» набрав лише 14% [11].

За результатами нового Індексу сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index) від "Transparency International" Україна в 2014 р. набрала 26 балів зі 100 можливих і зайняла 142-ге місце зі 175, таким чином залишившись серед тотально корумпованих держав [13].

Національною антикорупційною стратегією на 2011–2015 рр. [3] було виокремлено зони (сегменти) підвищеного корупційного ризику, до яких відносилися: правоохоронна, медична, земельна, освітня, податкова, митна сфери, державні закупівлі та державна служба. Необхідно зазначити, що ця стратегія так і не стала ефективним інструментом антикорупційної політики. Законом України від 14 жовтня 2014 року № 1699-VII затверджено Засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки [1].

Зауважимо, що ні в попередньому документі, ні в чинному немає жодної згадки про оборонний сектор.

Виходячи з поняття, наведеного Методичними рекомендаціями Міністерства юстиції України «Запобігання і протидія корупції в державних органах та органах місцевого самоврядування» [6], пропонуємо для цілей даного дослідження під корупційними ризиками розуміти правові, організаційні та інші фактори та причини, які породжують, заохочують (стимулюють) корупцію в оборонному секторі держави.

Як свідчить світовий досвід, сприятливі умови для корупційної діяльності часто виникають саме в оборонному секторі, де панують секретність та безкарність, яка унеможливує здійснення суворого нагляду та контролю. В багатьох суспільствах різних країн панує думка, що збройні сили є менш корумпованими, ніж політичні партії, законодавча влада, комерційні підприємства або засоби масової інформації. Однак показники корумпованості збройних сил є досить різними для різних країн та регіонів світу. Наприклад, вважається, що збройні сили держав Західної Європи та США є вільними від корупції. Проте цього не можна сказати про військові організації держав Центральної та Східної Європи і, особливо, країн Африки та Латинської Америки [9].

Що стосується нашої держави, то в 2013 р. відповідно до рейтингу, вперше розробленому Центром антикорупційних досліджень та ініціатив «Transparency International», Україна опинилася в групі D+, де рівень корупційних ризиків становить близько 18%. До цієї групи також увійшли Боснія і Герцеговина, Кенія, Кіпр, Кувейт, Індія, Ізраїль, Ліван, Мексика, Непал, ОАЕ, Сербія, Сінгапур, Таїланд та Південна Африка.

Автори дослідження поділили країни на 6 груп: від А (дуже низькі корупційні ризики), до якої потрапили Німеччина та Австралія, до F (критичний рівень), куди увійшли Алжир, Єгипет, Лівія, Сирія та Ємен.

Загалом, рівень корупції у світовому військово-промисловому комплексі «Transparency International» оцінила у 20 млрд дол. США щороку. При цьому укладач доповіді М. Пайман заявив: «Корупція в оборонному секторі небезпечна і дорого коштує. Платять за корупцію усі: громадяни, військові, компанії і держави. Але при цьому більшість держав роблять недостатньо для того, щоб запобігти корупції, залишають безліч можливостей для безкарного казнокрадства і витрачають гроші, яким можна було б знайти краще застосування» [24].

Посилення дії глобальних чинників, які загрожують стратегічній стабільності у світі та негативно відбиваються на безпековому середовищі України, довели важливість виокремлення корупційного ризику в оборонному секторі. Директор програми «Міжнародна оборона і безпека», що проводилась «Transparency International», М. Пайман [21], виходячи з досвіду досліджень в різних країнах світу, виокремлює найбільш поширені корупційні ризики у сфері оборони й безпеки (рис. 1).

Л. Поляков (голова експертної ради Центру досліджень армії, конверсії та роззброєння) визначає зони в сфері оборони, на які загальнодержавний корупційний клімат впливає найбільше в Україні: використання коштів оборонного бюджету та наповнення його т.зв. спеціального фонду, державні закупівлі, будівництво й розподіл житла, військову освіту, управління та контроль

за виконанням завдань програм і планів, призов на військову службу, кадрову політику, миротворчу діяльність тощо [22].

Політичні	Система кадрового забезпечення	Закупівельна діяльність
Політика оборони/безпеки	Поведінка керівництва	Технічні вимоги/технічні характеристики
Зв'язок між оборонними і державними ресурсами	Фонд заробітної плати, Підвищення у званні, Призначення на посади, Система заохочень і стимулів	Постачання лише джерела
Оборонний бюджет	Призов на обов'язкову строкову службу	Таємні домовленості з учасниками тендерів
Організована злочинність	Система виплати заробітної плати	Посередники/брокери
Контроль за діяльністю розвідувальних служб	Цінності і стандарти	Схеми фінансування
Експортний контроль	Невеликі хабарі	Офсети
<b>Фінанси</b>	<b>Військові операції</b>	Підрядні організації
Утилізація майна	Ігнорування корупції в державі, де проводиться операція	Вплив з боку постачальників
Закритий доступ до інформації про фінансування деяких заходів/організацій	Корупція у представництвах і місіях	
Економічна діяльність збройних сил	Укладання контрактів	
Незаконна діяльність приватних підприємств	Приватні охоронні підприємства	

Рис. 1. Визначення корупційних ризиків у сфері оборони й безпеки [21]

Корупційна тінізація міжнародних фінансово-економічних відносин та угод є масштабним і глобальним феноменом, інтенсивність конкретних проявів якого визнано ключовим ризиком сьогодення. Оцінка динаміки показників «корупційної тінізації» свідчить про те, що переважна їх більшість відзначалася активним зростанням. Оприлюднені Радою з фінансової стабільності (Financial Stability Board) шокуючі дані щодо безпрецедентного розмаху тінювих фінансових операцій передусім в країнах «золотого мільярду» є цьому переконливим підтвердженням. За деякими оцінками, в тіні знаходяться до 10% світових торговельних потоків, що оцінюються в 1,3 трлн дол. США [26].

Хоча насправді фінансові потоки, що знаходяться в тіні, значно перевищують наведені дані. Серед конкретних чинників, які впливають на ступінь ризику, що пов'язані з легалізацією (відмиванням) доходів від корупції FATF (Група з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей) виокремлює країнові чи географічні ризики [20]. З урахуванням вищенаведеного, необхідно враховувати вплив конфлікту на Сході України на зростання ризикопороджуючих чинників, у т.ч. і корупційних. До принципів чинників, що підвищують корупційні ризики в структурах безпеки та оборони у регіонах з нерозв'язаними територіальними проблемами і замороженими конфліктами, дослідники відносять: підвищення військових витрат, зниження прозорості, створення «сірих зон» та існування напіввійськових формувань з неврегульованим статусом. Часто це все ускладнюється ще й ідеологією «національного виживання» та високим рівнем суспільної підтримки збройних сил, що може призвести до певної толерантності у сприйнятті корупційних зловживань як ціни, яку необхідно сплатити за національну безпеку [9].

Необхідно зауважити, що характерною ознакою корупційних ризиків є завжди негативні наслідки від їх проявів, на відміну від інших ризиків, при цьому корупційний ризик в поєднанні з іншими ризиками продукує додатковий негативний ефект, знижуючи або взагалі нівелюючи можливі вигоди від їх виявів. Особливістю корупційних ризиків є те, що на прийняття рішення впливає оточуюче середовище і в більшості випадків індивід знає о можливих наслідках прийняття рішення та може самостійно оцінити витрати і вигоди для себе і держави, визначити наслідки.

Відсутність національних дієвих механізмів прогнозування та попередження факторів небезпеки та зниження ймовірності реалізації ризиків призводить до того, що наслідки корупції в оборонному секторі породжують загрози глобального рівня (рис. 2).

В Антикоруційній стратегії на 2014–2017 рр. зазначається, що однією з основних проблем, пов'язаних з високим рівнем корупції в діяльності виконавчої влади, є відсутність ефективно діючих відомчих антикорупційних програм. Існуючі в органах виконавчої влади щорічні плани з питань запобігання корупції є здебільшого формальними та відтворюють положення відповідних актів вищого рівня. Виявлення фактів корупції фактично зведено нанівець, оскільки відсутні системи виявлення та аналізу ризиків корупціогенних процедур, а також немає механізмів повідомлення про підозри в корупції та захисту осіб, які про них повідомляють. Підрозділи (особи), відповідальні за розроблення та здійснення відомчих заходів з виявлення і запобігання корупції, не мають відповідного фаху та рівня незалежності, здебільшого ці повноваження покладено на кадрові підрозділи [1].

Офіційно боротьбу з корупцією у Міністерстві оборони та збройних силах визнано стратегічним завданням і про стан цієї боротьби інформує відповідний розділ на офіційному сайті міністерства.

На виконання вимог пункту 3 постанови Кабінету Міністрів України від 04.09.2013 № 706 «Питання запобігання та виявлення корупції» в структурних підрозділах Міноборони, органах військового управління, на підприємствах, в установах та організаціях, які входять до сфери управління міністерства,



визначено осіб, відповідальних за підготовку, забезпечення і контроль за здійсненням заходів щодо запобігання та виявлення корупції [5].

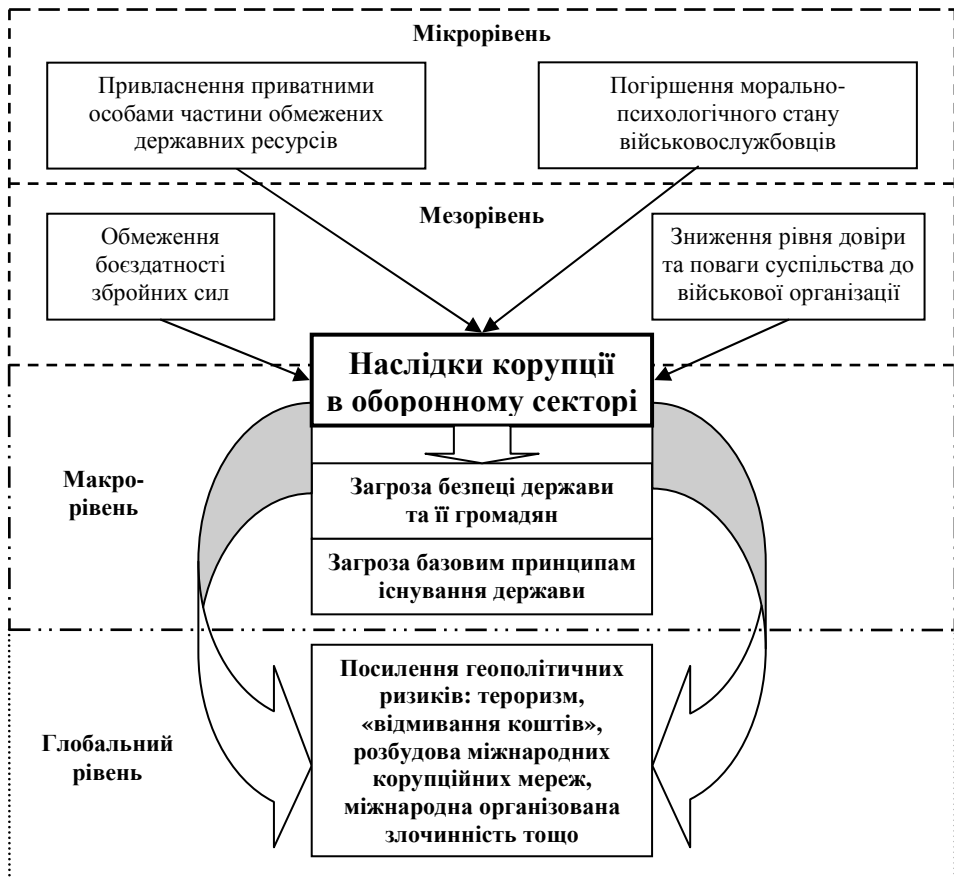


Рис. 2. Наслідки корупції в оборонному секторі, авторська розробка

Безпосередньо в структурі апарату міністерства створено Управління з питань запобігання та виявлення корупції Міністерства оборони України, яке є самостійним структурним підрозділом міністерства та підпорядковано безпосередньо Міністру оборони України.

Управління координує і контролює діяльність підрозділів, посадових (службових) осіб з питань запобігання та виявлення корупції, створених в органах військового управління, на підприємствах, в установах та організаціях, які належать до сфери управління Міноборони.

Основними завданнями Управління є:

- підготовка, забезпечення та контроль за здійсненням заходів щодо запобігання корупції;
- надання методичної та консультаційної допомоги з питань дотримання вимог антикорупційного законодавства;

- участь в інформаційному та науково-дослідному забезпеченні здійснення заходів щодо запобігання та виявлення корупції, а також міжнародному співробітництві в зазначеній сфері;
- проведення організаційної та роз'яснювальної роботи із запобігання, виявлення і протидії корупції;
- перевірка фактів своєчасності подання декларацій про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру, перевірка таких декларацій на наявність конфлікту інтересів, а також здійснення їх логічного та арифметичного контролю;
- здійснення контролю за дотриманням вимог антикорупційного законодавства, врегулюванням конфлікту інтересів;
- участь у виявленні, а в установлених законом випадках – у здійсненні заходів із припинення корупційних правопорушень, відновлення порушених прав чи інтересів фізичних та юридичних осіб, інтересів держави [14].

Окремі заходи в збройних силах проводяться в напрямку посилення виховної роботи і професійної підготовки. Так, у співпраці з Великою Британією, Національний університет оборони України ім. Івана Черняхівського розробив курс в рамках ініціативи НАТО з виховання доброчесності, цілісності та прозорості в роботі оборонних і безпекових інституцій, який почав викладатись в жовтні 2013 року. Важливий крок було зроблено в напрямку розвитку Внутрішнього аудиту в Міністерстві оборони; до кінця літа 2013 р. 60 службовців міністерства отримали професійну підготовку за програмою «Практика професійного внутрішнього аудиту», яка має міжнародну акредитацію [14].

З метою забезпечення оперативного реагування на звернення громадян створено Колл-центр Міністерства оборони України, діє Громадська приймальня Міністра оборони України та 8 регіональних приймалень при обласних військкоматах, працюють телефонні «гарячі лінії», які дозволяють у режимі реального часу отримувати інформацію про факти корупційних правопорушень та вживати відповідних заходів.

Однак, попри значну кількість суб'єктів запобігання корупції всередині міністерства, найбільш резонансні випадки корупційних зловживань розкривають зовнішні структури, зокрема, підрозділи СБУ і прокуратура, а громадськість отримує інформацію про такі випадки переважно з повідомлень прокуратури про порушення кримінальних справ. «Оборонне відомство – це закрита організація, а відомчі ревізійні та спеціальні правоохоронні органи є неефективними, оскільки підпорядковуються тим, кого контролюють. Мають місце факти невиявлення цими органами порушень, що згодом виявлялися територіальними контролюючими органами. Військова служба правопорядку у ЗС України керується у своїй діяльності власним досвідом» [10].

Глава робочої групи Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) з протидії хабарництву в міжнародних комерційних операціях Д. Кос зауважив, що вже п'ятнадцятий раз відвідує Україну, але не помітив великих зрушень у боротьбі з корупцією. «Прийняте законодавство є занадто фрагментованим на різні законодавчі акти і не дає результатів. Я не знаю іншої країни в світі, яка мала б таку кількість антикорупційних установ, і водночас практичні результати їхньої роботи були б такими малопомітними» [12].



Підтвердженням сказаному є дані проведеного Міністерством оборони України у 2014 р. щорічного соціологічного дослідження «Стан реалізації в Збройних Силах України державної антикорупційної політики, ефективність діяльності органів військового управління у сфері запобігання та виявлення корупції» [14]. Метою дослідження було вивчення динаміки оцінок військовослужбовцями рівня поширеності корупційних дій у Збройних Силах України, стану реалізації антикорупційної політики уповноваженими суб'єктами, сприйняття опитаними корупції як форми соціальних відносин.

Загальна вибіркова сукупність сформована за квотним принципом і репрезентує генеральну сукупність за видами Збройних Сил України та категоріями військовослужбовців. Теоретична похибка не перевищує 3%.

Аналіз результатів соціологічного опитування 2014 р. свідчить про відсутність позитивних змін за рік в оцінках військовослужбовців щодо масштабів поширення корупції в Україні та Збройних Силах України.

Військовослужбовці вважають рівень корупції у ЗСУ значно нижчим загальнодержавного.

При оцінці рівня корупції в Україні 82% респондентів обрали варіанти відповідей «високий» та «дуже високий», а під час оцінки рівня корупції в Збройних Силах України частка таких відповідей становила 25% (показники 2013 р. – відповідно 70% та 20%).

Кожний другий із опитаних (48%) зазначив, що серед його знайомих принаймні одна (а можливо і більше) осіб брали участь у корупційних діях при вирішенні питань у ЗСУ. Виявлені за допомогою даної методики показники співмірні з результатами минулорічного дослідження.

Ефективність роботи у сфері запобігання та протидії корупції в Збройних Силах України різних органів управління та посадових осіб в цілому оцінюється критично. Всі органи військового управління, які здійснюють діяльність у сфері запобігання та виявлення корупції у 2014 р. отримали нижчі, ніж у минулого, середні оцінки ефективності роботи.

Діяльність Міністерства оборони України в питаннях реалізації державної політики в антикорупційній сфері на сьогодні не привела, на думку опитаних військовослужбовців, до суттєвого зниження її обсягів у війську. Жоден з органів управління у 2014 р., як і в попередньому, не отримав середньої оцінки «добре».

Найкращі відгуки щодо запобігання корупції отримали командири військових частин – в середньому 3,07 бала, найгірші – військова служба правопорядку у Збройних Силах України – 2,58 бала.

Для подальших розробок напрямків подолання корупції необхідно врахувати такий негативний чинник, як неготовність військовослужбовців реагувати на корупційні дії відповідно до чинного законодавства. Як і минулого року, більше третини опитаних стверджують, що відомі їм люди радше погодяться взяти участь у корупції для вирішення питань. Лише 8% вказали, що вони відкинуть корупційні вимоги та відмовляться від вирішення питання в такий спосіб. Тільки 6% і менше готові повідомити про корупційні факти командуванню або правоохоронним органам.

Головними причинами поширення корупційних дій понад третини опитаних, як і минулого року, вважають переконання людей у неможливості вирішення питань без хабарів та інституалізацію корупції як нормальної поведінки в нашому суспільстві. Близько третини опитаних також вважають, що головна причина в тому, що за допомогою корупційних дій людям простіше вирішити проблеми.

Отже, отримано підтвердження, що серед причин корупції домінують культурно-інформаційні – нерозуміння сутності корупційних дій і сприйняття їх як «нормальних» та наявність проблем, які мають вирішуватися за законом, але через недостатнє фінансування чи організаційно-адміністративну неефективність породжують дефіцит ресурсів.

На першому місці, тобто найбільш ефективним засобом боротьби з корупцією, на думку респондентів, є посилення кримінальної відповідальності за корупційні дії, на другому місці – вдосконалення законодавства, на третьому – прозорість і відкритість у діяльності ЗСУ. Ці напрями роботи називалися ефективними і минулого року, але значимість останніх двох, за результатами відповідей респондентів цього року, значимо зросла. На думку опитаних, важливим є поєднання карних методів вирішення проблеми корупції з роз'яснювальною та просвітницькою діяльністю, широким залученням до відповідної роботи громадськості [14].

**Висновки.** Дослідження ще раз довело, що корупція набула усіх ознак глобальної хронічної хвороби, і це актуалізує потребу системного вивчення її корінних причин, ознак та пошуку й впровадження найбільш дієвих інструментів подолання. Невідворотне покарання з боку держави необхідно обов'язково доповнювати впливом громадянського суспільства, при цьому саме суспільство в довгостроковій перспективі повинно стати основним носієм ідеї протиборства і неприйняття корупції, завдяки чому значною мірою можна мінімізувати прояви системних корупційних ризиків. Реальна протидія корупції можлива тільки в тому випадку, якщо вона буде розглядатися як системне явище, що включає в себе цілий комплекс соціальних, економічних, організаційних та інших проблем. Важливу роль в боротьбі з корупцією повинні відігравати заходи превентивного характеру, що полягають в удосконаленні державного регулювання і контролю в сферах діяльності, де схильність до корупційних задумів і діянь є хронічною.

1. Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки: Закон України від 14.10.2014 № 1699-VII // zakon.rada.gov.ua.

2. Про Збройні Сили України: Закон України від 06.12.1991 № 1934-XII // zakon.rada.gov.ua.

3. Про Національну антикорупційну стратегію на 2011–2015 роки: Указ Президента України від 21.10.2011 № 1001/2011 // zakon.rada.gov.ua.

4. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 26.05.2015 № 287/2015 // zakon.rada.gov.ua.

5. Питання запобігання та виявлення корупції: Постанова Кабінету Міністрів України від 04.09.2013 № 706 zakon.rada.gov.ua.

6. Корупційні ризики в діяльності державних службовців: Роз'яснення Міністерства юстиції України від 12.04.2011 // zakon.rada.gov.ua.

7. *Баланда А.Л.* Соціальні детермінанти національної безпеки України: теорія, методологія, практика: Автореф. дис... докт. екон. наук: 08.00.07 / Ін-т демографії та соц. дослідж. НАН України. – К., 2008. – 40 с.

8. *Варналій З.С.* Тіньова економіка України: наслідки та шляхи легалізації // Особливості та шляхи детинізації економіки України: Круглий стіл 27 березня 2007 року / Національний інститут стратегічних досліджень // [www.niss.gov.ua](http://www.niss.gov.ua).
9. Виховання доброчесності та боротьба з корупцією в оборонному секторі: збірник прикладів (компендіум) позитивного досвіду / Женевський Центр демократичного контролю над збройними силами. – Женева, 2010. – 383 с.
10. *Голомша М.* Корупційні ризики оборонного сектору України // Посилення доброчесності та протидія корупції в оборонному секторі України: Збірник матеріалів міжнар. конф. (16 травня 2011 р., Київ) / За ред.: О.О. Котелянець. – К.: Нац. ін-т стратегічних досліджень, 2011. – С. 20–22.
11. Давос-2015. День перший: Онлайн-трансляція. На порядку денному – енергетична безпека, ціни на нафту, високі технології, китайські інвестиції, міжконфесійні конфлікти і майбутнє України / *Forbes Україна* // [forbes.ua](http://forbes.ua).
12. Зволікання у протидії корупції матиме для України серйозні наслідки // [msb.enarod.org](http://msb.enarod.org).
13. І через рік після майдану Україна лишається найкорумпованішою країною Європи: Прес-реліз Україна Транспаренсі Інтернешнел // [ti-ukraine.org](http://ti-ukraine.org).
14. Інформація про результати проведення в Міністерстві оборони України заходів щодо запобігання та протидії корупції в 2014 році // [www.mil.gov.ua](http://www.mil.gov.ua).
15. *Коваленко В.* Фінансові ризики та шляхи їх мінімізації. – К.: Знання, 2011. – 319 с.
16. *Ковальчук Т.* Економічна безпека і політика: із досвіду професійного аналітика. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2004. – 638 с.
17. *Ковальчук Т.Т., Ковальчук Н.П.* Макроекономічні ризики. – К.: Знання, 2012. – 301 с.
18. *Котляренко О.П.* Сучасний стан протидії корупції у сфері використання коштів оборонного бюджету та військового майна // Юридична наука.– 2013.– №7. – С. 54–62.
19. *Невмержицький Є.В.* Корупція як соціально-політичний феномен: Автореф. дис... докт. політ. наук: 23.00.02 / НАН України, Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І.Ф. Кураса. – К., 2009. – 34 с.
20. Оценка рисков отмывания денег и финансирования терроризма на национальном уровне: Руководящие указания ФАТФ, февраль 2013 // [eurasiangroup.org](http://eurasiangroup.org).
21. *Пайман М.* Транспаренсі Інтернешнел «Будування цілісності, виховання доброчесності та боротьба з корупцією у сфері оборони й безпеки: 20 практичних реформ» / Transparency International UK. Defence and Security Programme // [www.defenceagainstcorruption.org](http://www.defenceagainstcorruption.org).
22. *Поляков Л.* Корупція гальмує реформи Українського війська // Альманах сектору безпеки України 2012. – К., 2013. – С. 79–90.
23. *Роуз-Аккерман С.* Коррупция и государство: причины, следствия, реформы. – М., 2003. – 356 с.
24. Україна потрапила до групи країн з високим ризиком корупції в оборонному секторі // [tyzhden.ua](http://tyzhden.ua).
25. Communique Meeting of G20 Finance Ministers and Central Bank Governors Cairns, 20–21 September 2014 // [g20.org](http://g20.org).
26. FSB Publishes Initial Integrated Set of Recommendations to Strengthen Oversight and Regulation of Shadow Banking. FSB Press release, 18 November 2012. Vol. 14.

Стаття надійшла до редакції 2.07.2015.